

הרב שהנביא מקדיש לתקלות מטיל צל על עם ישראל. יש לדעת שלא להאפיל על "נחלת ה'" ו"שלומי אמוני ישראל" בגלל המאורעות העצובים, שגם הם היו על רקע רוחני בעיקר.

לפסוק כג:

יש להשוות את רשימת ראשי העם שבפסוק זה לרשימה שלעיל בפרק ח, טז. שמות קשה לזכור, אבל שמות אלה כדאי שיהיו זכורים קצת. את ההשוואה יש לעשות על הלוח ולהציע לתלמידים להעתיקה.

ח, טז.

א. יואב בן צרויה, על הצבא.

ב. יהושפט בן אחילוד, מזכיר.

ג. צדוק בן אחיטוב.

ד. שריה, סופר.

ה. בניהו בן יהוידע.

ו. הכרתי והפלתי.

ז. בני דוד, כהנים (ממונים על תלמידי החכמים

בעם)

כ, כג.

א. יואב אל כל הצבא ישראל.

ב. בניהו בן יהוידע, על הכרתי והפלתי.

ג. אדרם, על המס.

ד. יהושפט בן אחילוד, המזכיר.

ה. ושוא, סופר.

ו. צדוק ואביתר, כהנים.

ז. עירא היאירי, כהן לדוד.

התפקידים העיקריים הנזכרים כאן הם: שר צבא, מזכיר, סופר, כהנים. ברשימה השניה נזכר גם שר מסים (שיאריך ימים בתפקידו עד שיהרג בעת המרד נגד רחבעם בן שלמה).

בדברי הימים (א כז) נזכרים תפקידים רבים אחרים: על אוצרות המלך, על עושי מלאכת השדה, על הכרמים, על הזיתים, על הבקר, על הגמלים, על הצאן, יועצי המלך ועוד.

פרק כא (פסוקים א-ה)

גרים בישראל.

המחנך: אנו מתקרבים לסיומו של ספר שמואל. בספר זה למדנו על פרטים רבים ושונים מחיי ישראל. אולם מעט מאוד ראינו את העם עצמו בפעולתו היום יומית, בתגובתו על המאורעות. מן האמור בפרק זה רואים שלא היו הזנחות רבות בחיי העם. אולם בכמה שטחים נהגו שלא כראוי. האחד מהם היה יחסם לגבעונים, מיעוט קטן שחי בארץ בתוך בני ישראל.

נחזור ונראה מה ידוע לכם על גבעונים אלו. אימתי נזכרו לראשונה?

תלמיד: הם רימו את יהושע.

המחנך: אם יש לכם תנ"ך שלם נא למצוא את הפרק שבו מדובר על הגבעונים.

תלמיד: מצאתי. זה יהושע פרק ט.

המחנך: מה היה ההסכם הסופי בין בני ישראל לגבעונים? ראו שם בספר.

תלמיד: הם נועדו להיות חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה'.

המחנך: מאז לא נכתב דבר עליהם, כמו שלא נכתב על דברים רבים אחרים. מתוך הכתוב בפרק זה אנו רואים כי בעת שדן שאול את נוב עיר הכהנים פגע גם בגבעונים אחדים. השאר נתפזרו ברחבי הארץ ולא מצאו להם מעמד מתאים. בימי שאול פחדו לגלות מי הם, שמא יאשימו אותם בשותפות למרידה המדומה. גם בימי דוד לא הושם לב להם. אדמה לא היתה להם. כנראה גם לא מצאו להם עיסוק מתאים אחר, וסבלו מאד בהיבט החמרי ובודאי גם במובן הנפשי.

המחנך: כאן ענין מסובך קצת. למעשה שני דברים הם, גיור כדי להחשב כבן ישראל כלפי שמים, והצטרפות לכלל ישראל. הדוגמה לחילוק זה היא הממזר, שהוא יהודי גמור אבל לא יכול לשאת בת ישראל, וכן גר עמוני או מואבי. הגבעונים כנראה התגיירו במשך הזמן, אבל לא הותרו לבוא בקהל, בגלל החשש שהרמאות של אבותיהם עברה אליהם בירושה בדמם. אפשר שחלק מהם נשאר במצב הנקרא בשם "גר תושב".

תלמיד: האם נחשבו כבני ישראל או כנכרים?

המחנך: לא ברור מה היה מעמדם. "גר צדק" נקרא נכרי שמקבל עליו את כל המצוות. אז הוא נעשה כבני ישראל. "גר תושב" מקבל עליו לשמור שבע מצוות בני נח בלבד (שלא לעבוד עבודה זרה, הגבלות מסוימות בעניני עריות, שלא לרצוח, שלא לגזול, למנות דיינים, שלא לקלל את ה', ושלא לאכול אבר מן החי).

בכל אופן, בימי דוד העם הכירם כנראה כנוודים מבקשי לחם ועבודה זמנית, והתרגל לדבר. פתאום הופתעו לשמוע שהרעב שבא על הארץ הוא עונש על יחסם המזלזל למיעוט הדל הזה של הגבעונים.

בודאי היו אנשים שהדבר לא נתקבל על דעתם. היתכן כי בגלל העוול לאנשים מעטים ודלים אלה יסבול כל כלל ישראל?

גם היום יש אנשים, וראשית כל תלמידי בית ספר, אשר דבר זה אינו מתקבל על דעתם. מנסיוני אני יודע כי בהבנת פרק זה הם מתקשים יותר מבכל פרק אחר. אני מניח שככה הוא גם בכיתה שלכם. אולי תסבירו לי למה?

תלמיד: מפני הצורה שבה נעשה התיקון לעוול. למה מוסרים את בני שאול בידי הגבעונים? האם הם היו האשמים?

המחנך: מה שנוגע לצורת הכפרה לא דוד אשם בדבר, אלא הגבעונים. אני מתכוון לטעם העונש על כלל ישראל.

תלמיד: דוד היה המלך, עליו היה להגן על העם מאנשים רעים. הגבעונים נהגו כפראים ממש. למה נכנע דוד לפראים אלו?

המחנך: אני מבין אתכם יפה. בגלל הצורה שבה נהגו הגבעונים אתם מפסידים את כושר הדיון השקט והשלם בכל הענין. נלך צעד אחר צעד. ראשית כל עלינו להתרגל לדבר האמור כאן, כי יתכן כי כל עם ישראל יענש בעד חטא שעשו נגד גרים שאסורים לבוא בקהל ישראל, או נגד גרים תושבים.

במשך גלותנו הארוכה התרגלנו שאנו סובלים מן הנכרים ולא הנכרים סובלים מאתנו. כאן אנו נמצאים בימי השיא של גדולת ישראל. הנביא מוסר לנו כי בזמן ההוא נענשנו בעונש חמור על עוול שנעשה לגרים. לא חטאנו בדברים כאלה במשך כל ימי הגולה. אולם עלינו לדעת שיש חטא כזה.

תלמיד: זה חטא מן התורה?

המחנך: כתוב מפורש בתורה: "גר ותושב וחי עמך" (ויקרא כה לה). יש לדאוג אף לקיומו של גר תושב. ומחוץ לזה רגילים לומר כי יש ארבעה חלקי שולחן ערוך כתובים וחלק חמישי לא כתוב. ההנהגות האנושיות הנכונות, המוסריות, גם הן מחייבות, והעובר עליהן עלול להענש מאד. פרק זה מלמדנו שעשיית עוול לגרים או גרים תושבים הגרים בתוכנו הוא חטא כזה. זה לקח גדול שלמדו אז בני ישראל. גם היום חשוב לדעת דבר זה.

תלמיד: אבל אלו היו רוצחים. אנשים המוכשרים לעשות מה שעשו הגבעונים אינם ראויים ליחס טוב.

המחנך: הם לא היו רוצחים לפני כן. הם היו גרים ושמרו על המצוות או לפחות שמרו על שבע מצוות בני נח. אילו לא שמרו אותן היו נענשים. היה להם סדר חיים קבוע מימי יהושע בן נון. לא נכתב עליהם בדברי הנביאים עד עתה, מפני שלא היה ענין מיוחד בחייהם שבגללו יכתוב הנביא אודותם.

בימי שאול נעשה להם עוול בטעות. כבר הסברנו שטעות זאת היתה טעות אנושית הרגילה במלחמות ומרידות. כאשר נסתיימו ימי המבוכה של שאול בקשר לדוד צריכים היו לתקן את העוול שנעשה. אבל ביחס לגבעונים לא נעשה שום דבר. פשוט לא עלה על דעת איש שיש כאן איזה דבר הדורש תיקון. ההשגחה רצתה ללמד דבר זה לעם ישראל בצורה שיזכרוה לדורי דורות. על כן בא רעב גדול. בני ישראל בדקו במעשיהם ולא מצאו סיבה לכך.

בתשובה באורים ותומים נאמר שזה בגלל הגבעונים. זה היה חידוש גדול וחשוב, אז וגם היום.

תלמיד: האם יתכן שלא היו בישראל שום חטאים אחרים?

המחנך: שום חטאים אחרים שבגללם יבוא עונש רעב על כל העם יחד, כמו שהיה עתה. פרק זה הוא כתב זכויות לגרים, אף אלו שאסורים לבוא בקהל, החיים בתוך עם ישראל.

תלמיד: אבל זה קשה להאמין כי הגבעונים היו אנשים הגונים. האיך אפשר לעשות מה שעשו. אני לא יכול להבין לא אותם ולא את דוד.

המחנך: טוב, יש דברים שמושגינו רחוקים מהם. יש להשתדל להרגילם. זו תורת חיים של עם ישראל. נראה הלאה מה אירע. כאשר נתבונן יפה יתברר היסוד לכל מה שאירע.

נבדוק יפה את פעולת דוד, בדיוק לפי האמור בספר.

תארו לעצמכם: באולם גדול אחד מתאספים נציגי הגבעונים. המלך דוד יושב בראש האולם על כסא מלכותו, פניו רציניים ומלאים דאגה על הבצורת הקשה בארץ וכל הפורענויות שבעקבותיה. כל העם מצפים לגשם שיבוא ויביא מים והצלה לארץ.

הוא יודע כי מפתח הגשמים הוא עתה בידי האנשים הפשוטים והדלים הנמצאים כאן. הם צריכים לסלוח לעם ישראל על העוול שנעשה להם. אז יבוא הגשם.

תלמיד אחד: זה משונה מאד.

תלמיד שני: קשה לי לתאר לעצמי כי זה היה ככה. אולי אנו לא מבינים מה אירע כאן.

המחנך: אני מבין שזה קשה. בכל זאת נמשיך בשלנו. אתם רחוקים ממושגי האמונה על שכר ועונש מצד אחד. מאידך, בעקבות הסבל הגדול שסבלנו מן הגויים, אין אתם יכולים להבין שהיה זמן שהיתה בו בעיה של היחס שלנו לגויים. לא היחס שלהם אלינו, אלא היחס שלנו אליהם. פרק זה הוא יחיד במינו בספרי הנביאים. דוקא משום כך עלינו להתבונן בו הרבה ולזכור אותו [בפרט כאשר הבעיה מתחדשת לנגד עינינו במדינת ישראל].

נשוב לעניננו. מה שאל דוד המלך מאת הגבעונים?

תלמיד: "מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה'".

המחנך: שימו לב: דוד מדגיש שהמדובר הוא לא בסתם אנשים, אלא ב"נחלת ה'", בארץ הקדושה שאיננה יכולה לסבול חטאים בתוכה. יתכן כי גם הם התקשו להאמין כי הבצורת היא בגלל העוול שנעשה להם. על כן הוא מדגיש כי הארץ שהם חיים בה היא נחלת ה'. משום כך חל כאן חוק עונשים מיוחד. גשמים עלולים להיעצר בגלל עוול שנעשה למיעוט קטן של נכרים.

תלמיד: האם גם היום נענשים אנשים בארץ ישראל בצורה כזו.

המחנך: הארץ היא בודאי קדושה גם היום. אבל בכל דבר יש דרגות. יש דרגת קדושה עליונה מאד ויש דרגה מצומצמת. מי יודע להעריך מה היא דרגת הקדושה של היום? שמא זה תלוי גם במצב הרוחני של אנשי הדור. בימי דוד קדושת הארץ היתה גדולה. משמים רצו שזה ישמר ויגדל. צדיקים נתבעים יותר מאשר לא צדיקים. הצדיק יכול להיות טוב. על כן הוא צריך להיות טוב. אדם שאיננו יודע לעשות טוב הוא חצי בן אדם. על כן גם התביעה ממנו היא רק לחצאין. כך גם ארץ ישראל היום. שמא היא רק חצי או רבע או עשירית של המושג "נחלת ה'", ושמא באמת התביעה היא גם היום גדולה מאד על קדושת הארץ. בשיעור הבא עוד נשוב לענין.

פרק כא. (פסוקים ו-יד)

ביאור מעשה הגבעונים

המחנך: כדי להבין את הענין הקשה עם הגבעונים ננסה לשחזר את הדברים. אחד מכם ידבר בשם הגבעונים והשני בשם דוד.

תלמיד מדבר בשם הגבעונים: אין לנו לא כסף וזהב עם שאול ועם ביתו וגו'. בכסף לא יכופר מה שנעשה לנו. אין לנו איש להמית בישראל! אין אנו רוצים שתיגרם רעה לאף איש מישראל.

תלמיד בשם דוד: אני יודע כי סבלתם הרבה בשנים האחרונות. חשבתי לתת לכם סכומי כסף וזהב גדולים כדי שתוכלו לחיות חיים טובים מעתה ולשכוח כל מה שעבר עליכם. אני מתפלא לשמוע שאין אתם רוצים דבר.

אם כן לשם מה נתאספתם כאן? אני שלחתי אליכם שליחים שביקשו מכם שתסלחו לעם ישראל. אמרתם כי אינכם מוכנים. אם כן מה אתם רוצים? אנו מאמינים באמונה שלמה שהגשמים נעצרים בגלל העוול שנעשה לכם. לא נצא מפה עד אשר נגיע לידי הסכם.

המחנך: ברגע זה נתעורר בגבעונים היצר הכנעני העתיק שלהם והם קמו והסבירו לדוד, כי לא יסלחו, אלא אם כן יענישו את האנשים מבית שאול שעדיין נשארו בחיים. הם הסבירו כי הם רואים את עתידם בארץ קשור עם העונש הזה. יש להעניש את בני משפחת שאול אשר ידעו על מעשיו ולא הפריעו לו, ורבים מהם השתתפו אתו בכל הפעולות שלו נגד המרד המדומה.

תלמיד: האם הגבעונים יכולים היו לקבוע את צורת העונש?

המחנך: אילו היה הדבר ללא שום יסוד, בודאי לא היו יכולים לעשות כן. עונש זה היה לפי דיני המלכות. בדינים אלו יש לפעמים הוראת שעה לתועלת השעה. כפי הנראה כך היה הדבר בענין זה. דרוש היה מעשה מזעזע שילמד על דרכי הנהגת העם. בני ישראל חייבים להיות בחירי האנושות ולהתייחס לכל אדם באמת וצדק. שימו לב אילו ביטויים מיוחדים, לכאורה בלתי מובנים, נאמרו כאן.

תלמיד: "והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה'".

המחנך: נכון. אנשים מישראל לא היו יכולים לדבר בצורה כזו. הם היו סולחים מיד ומתפללים עבור ישראל (יתכן כי כן היה עם הכהנים כהני נוב). הגבעונים היו מבני שבע האומות המושחתות, והצליחו להתחבר לעם ישראל ברמאות. הם סבורים כי הריגה זו תהיה לרצון לה', כי על ידי כך יכירו כל הגויים, כי ה' מקפיד על כל עוול הנעשה בעולם, אף אם הוא נעשה על ידי בחיריו, על ידי אנשים גדולים וחשובים (יש עוד פירושים למילים קשות אלה. פירוש זה הוא המובן ביותר).

תלמיד: למה לא הטיף להם דוד מוסר, למה לא גער בהם?

המחנך: בגמרא נאמר כי באותה שעה החליט דוד, כי מעתה יש לאסור על אנשים אלו להצטרף לעם ישראל, אף אם ירצו להיות לגרי צדק. בדבריהם גילו כי יש בנפשותיהם שורשים מקולקלים, שלא הוטבו במשך ארבע מאות השנה שהם בתוך עם ישראל וליד מזבח ה'. אולם את עצם הדבר לא דחה. כאמור הסכים כי יש לעשות מעשה מזעזע שילמד לעם כי יש עונש גם על עוול נגד החלשים בחברה ואף מבין הנכרים.

המעשה נעשה. דוד בחר באנשים לא במקרה. בגלל מרחק המאורעות נראה לפעמים שהמומתים מתו בגלל עוון אחרים. לא כן היה הדבר. לכל הנענשים היתה יד בפעולה של שאול נגד הגבעונים. בעת שעשו את מעשיהם סבורים היו כי הם פטורים מן האחריות באשר הם עושים לפי פקודת המלך. העונש שנענשו לימד לדורות שאין אדם פטור מן האחריות למעשה לא נכון, אף אם הוא נעשה בפקודת הממונה עליו.

תלמיד: האם באמת הוטב אחר כך היחס לאנשים מעין אלה בישראל.

המחנך: בתורה שבעל פה נמסר כי משנודע הדבר בעמים מסביב, על ידי הגויים שנמצאו בירושלים בענינים מסחריים ובדרכים אחרות, זה עשה רושם עצום עליהם. זה היה להם לעדות על גדולת ישראל וקדושתם. גויים רבים נתעוררו אז להצטרף לישראל.

תלמיד: הלא אמרנו, שלאחר זה לא הסכימו לקבל את הגבעונים לתוך ישראל.

המחנך: את הגבעונים לא קיבלו מאז. הם הוכיחו כי לא טוב כי אנשים אלו יהיו חלק מן העם. גויים אחרים כן נתקבלו.

תלמיד: ומנין ידעו שהם יהיו טובים?

המחנך: שאלה זו קיימת ביחס לכל הגרים. אין בני ישראל מקבלים גרים ברצון. הם חוששים שמא לא יהיו האנשים ראויים להצטרף לעם ישראל. בזמן שטוב לישראל והם שולטים בארץ, בדרך כלל סירבו לקבל גרים, ביודעם כי רבים מהם עושים כן לא לשם שמים, אלא לשם התועלת. בכל זאת כאשר רואים כי האנשים מתכוונים באמת להתקרב לה' מקבלים אותם.

הערה: בדרך כלל קשה להשקיט את התלמידים בפרשה זו. יש מהם גם שקראו דעות כוזבות, כאילו דוד מצא כאן הזדמנות לנקום בבית שאול. זו מחשבת הבל. היו לדוד הזדמנויות רבות לעשות כן אילו רצה. מתחילת מלכותו הוא הגן על בית שאול, אבל הם לא זכו כי משמים יגנו עליהם.

תלמיד: למה מעביר דוד עתה את עצמות שאול? הלא עבר זמן רב מאז. למה לא עשה כן עד עתה?

המחנך: לאחר מה שאירע עתה לבית שאול, משתדל דוד שלא ירד כבוד מלוכת שאול בעיני העם. בגמרא נאמר שנרמז לדוד לעשות כן בזמן שנאמר לו על החטא שנגרם על ידי שאול. דבר יסודי מאד נאמר על כך ברש"י פסוק א. האם אתם מבינים מה כוונת רש"י במילים: "תובע כבודו ותובע סורחנו" ביחס לשאול המלך.

תלמיד: על מה שהוא ראוי לכבוד יש לכבדו ועל מה שהוא ראוי להיענש צריכים להעניש.

המחנך: נכון מאד. על מה שעשו נגד הגבעונים בגלל החשש שהם מורדים, נענשו. על המעשים הטובים שעשו ניתן להם כבוד. כך צריך להיות תמיד.

הערה למחנך: ביאורים רבים נוספים ימצא המחנך ב"דעת סופרים".

על ארבע המלחמות הקטנות האחרונות יש ללמוד בביאור המילים בלבד, מתוך הבלטת הניב: "ולא תכבה את נר ישראל" (פסוק יז). העם הכיר כי מלכות דוד האירה את חיי ישראל ומותו עלול להמיט חשכה עליהם.

פרק כב

הערה: הזמן המוגבל העומד לרשות המחנך לנ"ך מחייב לקצר במקומות שונים. המנהלים והמורים חייבים לחשב את החשבון הכללי של האפשרויות. אם מנהל יעמיד לפני המחנך את הדרישה כי ילמד את השירה במלואה ומתוך הסברה עלול הפסד הזמן להיות גדול יותר מאשר הרווח הרוחני.